

De Burt

Uitgave van de Vereniging Heemkundekring
"Willem Snickerieme" te Hooge en Lage Zwaluwe

Redaktie: A. Nelemans, Dordrecht
P.J.I. Marijnissen
J.J.M. Dubbelman-Bruynzeel
W.P.M. van Wezel
P.J.J. van Leest
J. Bos

Redactie-
adres: P.J.J. van Leest
Dorpsstraat 12a
4926 CR Lage Zwaluwe
tel. 01684-3266

DE BURT

Nr. 3

april 1987

<u>Inhoud</u>	<u>pagina</u>
In memoriam Albert Delahaye	2
Heemkundige fiets- en wandelroutes	3
Kelleke de Klepperman	4
De watertorens van Hooge Zwaluwe	7
Ten tweeden male brand op sluis	15
Het kerkorgel van de Sint Willibrordusparochie te Hooge Zwaluwe	17
Toen en nu: 't Plaotje	22

Vormgeving: Hans Bos
Omslag : Pierrot van Leest

IN MEMORIAM ALBERT DELAHAYE.

In januari van dit jaar bereikte ons het bericht dat de heer A. Delahaye, oud-Streekarchivaris van het streekarchivariaat Nassau-Brabant op 19 januari was overleden. Hij is ruim 71 jaar geworden. Hoewel ik wist dat zijn gezondheid de laatste jaren erg was achteruitgegaan kwam de tijding van zijn dood toch nog onverwacht.

Voor wie zich bezighoudt met de bestudering van de regionale geschiedenis van West-Brabant was Albert Delahaye een vertrouwde bekende. Tot 1980 als streekarchivaris met een diepgaande kennis van de geschiedenis van "zijn" gemeenten, verworven gedurende de 23 jaren dat hij hier werkzaam was. Daarnaast ook door de vele geschriften van zijn hand, waarvan voor deze streek zijn "Publikaties" van het streekarchivariaat, waarmee hij in 1958 was begonnen en die wellicht het meest bekend zijn geworden. Dat dit maar een bescheiden aandeel van zijn totale oeuvre is moge blijken uit het gegeven dat men bij het opstellen van zijn bibliografie ter gelegenheid van zijn afscheid in 1980 tot een 300-tal publikaties kwam.

Ook daarna gunde hij zijn pen geen rust. Al heel lang was hij geobsedeerd door een aantal donkere en naar zijn oordeel volstrekt onjuist beschreven periodes van de geschiedenis der Lage Landen en Delahaye was er niet de man naar zijn licht onder de korenmaat te zetten. Zijn ideeën hierover baarden zowel nationaal als internationaal opzien en hoewel zijn opvattingen en de wijze waarop hij deze uitdroeg niet overal werden gewaardeerd is het een feit dat de historici en met name de specialisten op het terrein van de vroege middeleeuwen door zijn ideeën aan het denken zijn gezet.

Hoe graag had hij zijn zienswijze nog eenmaal in een alles omvattend magnum opus verwoord. Het is er niet meer van gekomen.

Zelf herinner ik mij Albert Delahaye uit de jaren '78 - '80 (de gemeente Zwaluwe is pas sinds 1980 bij het streekarchief aangesloten) toen hij regelmatig

in het gemeentehuis te vinden was. Een wat corpulente man in een stoffig colbertje met een vriendelijke oogopslag, eenzaam werkend aan een gammel schrijftafeltje in de oude archiefruimte waar de werkomstandigheden misschien nog het best als erbarmelijk kunnen worden omschreven (het nieuwe gemeentehuis was er toen nog niet). Hij was met weinig tevreden.

Hoewel ik vaak met hem sprak over uiteenlopende onderwerpen besepte ik toen nauwelijks dat hij gestaag bezig was met iets waarvan het belang voor de Heemkundekring en voor ieder die interesse heeft in historisch Zwaluwe van grote betekenis is: de ordening en inventarisatie van het oud administratief archief.

Ondanks zijn eruditie heeft zijn diep religieus besef hem nooit verlaten en een van de laatste dingen die hij schreef gaf uiting aan zijn hoop binnenkort de glimlach van de Madonna van Maastricht, die hem tijdens al zijn levensfasen heeft begeleid, te zullen aanschouwen.

Moge zijn hoop bewaarheid zijn geworden.

Hans Bos

HEEMKUNDIGE FIETS- EN WANDELROUTES OP STAPEL.

De Werkgroep Historie draait goed. Sinds het ontstaan van deze werkgroep, een goed jaar geleden, is zij gemiddeld een keer per zes weken bijeen geweest. Hoewel de samenstelling wat wisselend is is er toch steeds een vaste kern van 8 à 10 leden. Momenteel concentreren de werkzaamheden zich rond het samenstellen van "heemkundige" fietsroutes voor zowel de eigen inwoners als voor toeristen die hier wat vaker komen en in onze omgeving zijn geïnteresseerd.

Binnenkort, zo mogelijk vóór de zomervakantie, zal de eerste fietsroute worden gepresenteerd. U moet zich hierbij een handzaam boekje voorstellen waarin gewezen wordt op nog in het landschap aan-

wezige overblijfselen uit een ver en minder ver verleden, een stukje waterstaatsgeschiedenis, flora en fauna enz.

De samenstelling gaat minder snel dan wij wel zouden wensen, hetgeen komt omdat de informatie niet voor het oprapen ligt. Er moet behoorlijk voor gestudeerd en uitgezocht worden, en dus hopen we dat het een beetje zal aanslaan.

U hoort er nog van.

HB

Mevr. P. van Elzelingen uit Lage Zwaluwe (van de boekjes "Zwaluwe in oude ansichten") zond ons een stukje over oud Zwaluwe rond de eeuwwisseling. Het is nog geschreven door haar vier jaar geleden overleden zuster, die evenals zijzelf erg was geïnteresseerd in de Zwaluwse historie en daar veel over verzamelde.

Het stukje gaat over een eertijds bekende verschijning in elk dorp . . . de klepperman.

KELLEKE DE KLEPPERMAN

Rond de laatste eeuwwisseling had men op ons dorp nog een klepperman (nachtwaker). Eigenlijk heette hij Kees Marcus, maar men noemde hem altijd Kelleke de Klepperman. Het was maar een klein ventje met een hoog zwart petje op en 's winters droeg hij op zijn nachtelijke rondes een schoudermantel tegen de koude wind.

In zijn ene hand droeg hij een stok - want je weet maar nooit of je die niet eens nodig hebt - en in zijn andere hand de klepper of ratel.

Elke avond om elf uur begon hij zijn ronde door het dorp en riep dan (voor zo'n klein kereltje had hij een zware stem): "Elf uur heit de klok, de klok heit elf!"

En zo liep hij ieder uur, tot de nacht voorbij was. Dat was omstreeks vier uur: de boeren gingen dan melken, de bakkers bakken en de hoepelmakers begaven zich naar de hoepelschuur.

De dorpsbewoners konden rustig slapen, de nachtwaker waakte voor hun veiligheid. Maar zag hij op zijn tweede ronde dat er in een huis nog licht brandde, dan klopte hij op de vensterluiken - waarin meestal een half maantje, hartje of iets dergelijks uitgesneden was waar het licht door scheen - en vroeg of er soms zieken waren en of er hulp nodig was. Zo ja, dan ging hij de dokter waarschuwen.

En zag hij licht in een boerenschuur, dan gluurde hij door het stalraampje of er geen onraad was. Kwam hij 's nachts nog iemand tegen op straat (en meestal hield hij dat dan voor een verdacht persoon, anders liep je 's nachts niet meer over straat) dan bezorgde hij hem als hij niet uitkeek een plaatsje in de cel in het brandspuithuisje, dat recht tegenover de hervormde kerk stond.

Kelleke de Klepperman was niet benauwd, al twijfelden sommige jongelieden daar wel eens aan die hem dan soms behoorlijk bij de neus konden nemen. Eens hadden ze voor de grap bij Adriaan Lucas de timmerman midden op straat bossen mutserd¹⁾ gezet, rechtop, zodat het leek of er een paar mannen dreigend bij elkaar stonden. Het was een donkere winternacht, met enkel hier en daar het flauwe licht van een straatlantaarn. Toen Kelleke eraan kwam en daar in de verte die donkere figuur zag die het zonder twijfel op hem hadden begrepen sloeg hem de schrik om het hart en voor alle zekerheid ging hij bij het huis van dr. Dooremans (toen was het nog dr. Aaltsz) de stoep af om door de Onderstraat zijn weg te vervolgen. Ongetwijfeld tot groot plezier van zijn plaaggeesten.

In die tijd was er ook hier en daar nogal eens een brandje. De boerenschuren waren meest met riet gedekt, aan voorzorg tegen brandgevaar werd nog niet veel gedaan en een ongelukje met een stallantaarn of een brandende tabakspijp maakte al snel dat alles in de fik stond. En dan altijd toeschouwers bij de vleet, want hoewel een brand vaak met veel ellende gepaard ging was het toch altijd een afwisseling in het wat saaie en eentonige dorpsleven.

Zo was er weer eens een schuur afgebrand, de voorwereldlijke brandspuit had niet veel kunnen uithalen en de veldwachter - D. Bekkens - probeerde met assistentie van de Marechaussee uit Moerdijk uit te zoeken hoe de brand was ontstaan, of er opzet in het spel was (wat niet zo'n zeldzaamheid was) en zo ja, of de dader kon worden opgespoord.

Erg spraakzaam was de bevolking echter niet in dit soort zaken en ze werden niet veel wijzer.

Ook Kelleke stond erbij en hoorde en zag het zo allemaal eens aan. Toen stapte hij naar een van de politiemannen en zei zo langs zijn neus weg: "Als jullie willen weten waardoor die brand begonnen is, daar weet ik wel het een en ander van".

Nou, de politie was erg geïnteresseerd: "Zeg op man! Zeg op!"

¹⁾takkenbossen, rijshout

"Ja", zei Kelleke, en hij kuchte eens lang en luidruchtig, "maar door die rook heb ik zo'n droge keel gekregen".

Nou, daar wisten de mannen wel raad op. "Ga maar mee, dan gaan we in 't café even een potje bier drinken" Zo gezegd, zo gedaan. Kelleke dronk op zijn gemak zijn glaasje bier, terwijl de politiemannen gespannen op zijn verhaal zaten te wachten. Maar Kelleke vroeg en kreeg nog een tweede, want een biertje maakt de tongen los.

"Nou", zei Kelleke, "Dan zal ik het jullie eens vertellen. Zó moeilijk is het trouwens niet". Hij wachtte nog even, keek de mannen nog eens trouwhartig aan en zei toen: "Hebben jullie dan nooit gehoord dat een brand wordt veroorzaakt door vuur?" En toen stapte hij kalmpjes op.

Er wordt niet verhaald hoe het verder afliep, maar leuk zullen de heren het niet hebben gevonden, want ze wisten nóg niets en moesten het bier nog betalen ook!

D.C. van Elzelingen†

DE WATERTORENS VAN HOOGHE EN LAGE ZWALUWE

Het is meen ik een misverstand te denken, dat heemkunde zich alleen bezighoudt met zaken uit de grijze oudheid of die in elk geval zó lang geleden zijn dat alleen de oudsten onder ons er zich nog iets van kunnen herinneren.

Ik denk dat de heemkunde zich als een - bescheiden - vorm van geschiedschrijving ook uit dient uit te strekken tot onderwerpen uit een wat recenter verleden. Niet alleen om geïnteresseerden van bepaalde feiten van het dorp en de omgeving op de hoogte te brengen, maar ook om die dingen gewoon eens vast te leggen en verschillende aspecten van een onder-

werp die afzonderlijk misschien wel bekend zijn, in één verband te beschrijven.

Deze inleiding had ik even nodig om eens te wijzen op "onze" watertoren die nog net op ons grondgebied staat maar als ie omvalt op Made terecht komt. Mensen die regelmatig naar dat dorp rijden zijn hem al honderden keren gepasseerd doch hebben er waarschijnlijk nooit bij stilgestaan, behalve dan bij het wachten op een geschikt ogenblik om de Brandestraat op te schieten.

Wat is eigenlijk een watertoren?

Eigenlijk niets anders dan een hooggeplaatste, enorme waterbak waarvan het eigenlijke doel is water af te geven aan het buizen-net als in het verzorgingsgebied meer water wordt afgenomen dan het pompstation aan dat gebied levert. In ons geval staat dat pompstation al meer dan zestig jaar in Oosterhout. Op tijden dat er minder water wordt afgenomen neemt de toren water op en vult zodoende de buffer-voorraad weer aan.

Het reservoir van de toren ligt op een bepaalde hoogte boven het hoogste punt dat van water moet worden voorzien, hoge flats en andere hoge gebouwen uitgezonderd, daarvoor zijn andere voorzieningen getroffen.

Die hoogte is zodanig berekend dat er voldoende druk op de tappunten is. Verder wordt er natuurlijk voor gezorgd dat er genoeg water in het reservoir is om de schommelingen in het waterverbruik te kunnen opvangen en daarboven er nog reserve is voor extra grote afnamen, bijvoorbeeld voor het blussen van brand.

Tegenwoordig worden er nauwelijks of geen watertorens meer gebouwd en zijn er zelfs veel buiten gebruik gesteld. Door het de laatste decennia snel gestegen waterverbruik hebben de torens hun functie als buffervoorraad voor een groot deel verloren. Ook zijn de bouwkosten van watertorens sterker gestegen dan de kosten van mechanische systemen (pompen) om druk op de leidingen te houden.

De geschiedenis van onze begint eigenlijk aan het begin van deze eeuw. Van een waterleiding op het platteland van Noord-West-Brabant was toen nog geen sprake. Anders dan in de stad kwam het benodigde water - ook drinkwater - uit de sloot of vliet of uit regentonnen of waterputten op het erf. Er was eenvoudig geen geld om zo'n kostbare voorziening aan te leggen.

Vanwege de volksgezondheid drong de regering er echter steeds sterker op aan een goede en verantwoorde drinkwatervoorziening te scheppen en het was ook toen al goed gebruik om dan een commissie in te stellen om dit eens te bekijken.

Die commissie kwam in 1909 in Breda voor het eerst bijeen. Er werd veel gestudeerd en gepraat, er werden grondboringen verricht en de konklusie was dat de dringende noodzaak van een drinkwaterleiding voldoende was aangetoond en dat de Westbrabantse bodem voldoende water bezat om dit hieraan te onttrekken.

De regering probeerde toen de gemeenten zo ver te krijgen gezamenlijk een waterleidingbedrijf van de grond te tillen, maar die bleken er aanvankelijk weinig zin in te hebben. Pas in 1918 kwam het tot een "nv Waterleidingmaatschappij West-Noord-Brabant", het eerste samenwerkingsverband wat waterleiding betreft in onze provincie. Er namen 8 gemeenten aan deel. Kennelijk had Zwaluwe ook toen al een doortastend en vooruitstrevend gemeentebestuur, want onze gemeente was er één van. Hoewel . . . nog in 1915 besloot de raad niet aan de gemeenschappelijke drinkwatervoorziening deel te nemen, omdat de garantie van verbruik die de gemeente moest stellen ad f 0,125 per inwoner per jaar een te zwaar financieel offer zou betekenen. De gemeente Zwaluwe telde in die jaren ongeveer 4900 inwoners, wat dus neerkwam op ruim f 600,--.

In september 1917 stelden burgemeester en wethouders aan de raad voor toch maar aan te sluiten. Burgemeester van Suylekom bracht de behoefte aan goed drinkwater nog eens onder de aandacht en hij zei zijn hart vast te houden wanneer hier nog eens een besmettelijke ziekte zou uitbreken.

De raad was het er toen wel mee eens. P. de Visser bracht nog naar voren dat de mensen volgens hem graag een kwartje per week meer huur betaalden wanneer de woning was voorzien van een behoorlijke regenput.

In november van dat jaar besloot de raad definitief tot deelname.

In 1921 was het aantal deelnemende gemeenten uitgegroeid tot 23 en kon tot daden worden overgegaan: het bouwen van pompstations, het aanleggen van een buisennet en . . . het bouwen van watertorens.

Voor dit laatste werd een architect aangetrokken met een zeer eigen kijk op de architectuur van deze bouwwerken, die om bedrijfseconomische redenen in die tijd vaak niet veel méér voorstelden dan een grote waterbak op poten, of het landschap zeer ontsierende "waterhoofden".

Die architect was ir. H. Sangster, die voor de maatschappij een aantal watertorens ontwierp in de Art Déco-stijl. Dat was een in de jaren '20 in de mode zijnde stijl in de kunst en de architectuur waarin zowel functionele als decoratieve elementen met elkaar waren verenigd: functioneel, gebruik makend van de nieuwste industriële materialen (zoals in dit geval gewapend beton) en decoratief door hierbij in de uiterlijke vormgeving allerlei decoratieve elementen toe te voegen die weer voortkwamen uit andere kunstzinnige stromingen zoals het kubisme: rechthoekige en symmetrische vormen en geometrische figuren als cirkel, vierkant enz.

Keren wij terug naar ir. Sangster, die voor Zwaluwe een robuuste, vierkante toren ontwierp met een binnenwerk van gewapend beton en aan de buitenzijde met grijze baksteen opgemetseld. Ook werden glazen

bouwstenen toegepast en op de afgebeelde foto kunt u zien dat met name de bovenzijde in Art Déco-stijl is vormgegeven met allerlei versieringen en uitstekende metseldelen.

De toren werd gebouwd op de hoek van de Brandestraat en de - toen nog - Zanddijk die later werd omgedoopt in Watertorenstraat. De hoogte was bijna 43 meter en het reservoir had een inhoud van 250 m³.

De bouw van de toren werd in 1925 voltooid en in dat jaar kwam ook het hoofdbuisennet gereed, zodat met de aansluiting van de huizen

op de waterleiding kon worden begonnen. In 1927 werd in de Bouwverordening van onze gemeente de verplichting opgenomen de woonhuizen op de waterleiding aan te sluiten en dat was wel nodig ook, omdat veel inwoners al die nieuwigheden met de nodige argwaan bekeken en er het nut eigenlijk niet zo van inzagen. En ook het feit dat water voortaan geld ging kosten speelde natuurlijk een rol.

Er is alle reden voor de veronderstelling dat de toren en de verdere drinkwatervoorzieningen van meet af aan goed hebben gefunctioneerd; er zijn tenminste tot aan de oorlog verder geen wederwaardigheden over bekend.

De toren overleefde de meidagen van 1940, al had de waterleiding natuurlijk hevig te kampen met buisbreuken ten gevolge van granaatinslagen. In '43 werd het nog even spannend: toen in de morgen van 30 april van dat jaar de beroemde meistaking begon flitste al direct het gerucht door de

regio dat het waterleidingbedrijf zou meestaken (wat helemaal niet zo was).

Wat dan vaak in zo'n geval gebeurt deed zich ook hier voor: de mensen wisten niet hoe snel zij alle beschikbare emmers, pannen en ander vaatwerk (als ze het hadden ook het ligbad) vol moesten laten lopen met als gevolg, dat de watertorens in een mum van tijd leegliepen. In Lage Zwaluwe kwam er al geen water meer uit de kraan toen de toren nog maar half leeg was en daardoor leek het gerucht alleen maar bevestigd te worden. "Zie je wel!" riepen de kwaadgeworden Duitsers en het was voor de toenmalige directie bijna nog slecht afgelopen.

Torens plegen in tijden van oorlog ook een strategische functie te hebben als waarnemingspost. Onze toren was daar geen uitzondering op en dat werd hem noodlottig.

Bij het naderen van de geallieerde bevrijdingslegers in '44 hadden de Duitsers de watertoren met springstof geladen en op 29 oktober 1944 werd hij door een speciaal "Sprenkkommando" opgeblazen en totaal vernield. Hetzelfde lot trof een aantal andere scheppingen van ir. Sangster, waaronder Zevenbergen en Steenbergen.

Na de bevrijding gingen er jaren overheen voor de aangebrachte verwoestingen weer een beetje waren hersteld. Men pakte natuurlijk eerst de plaatsen aan waar sprake was van een acute noodsituatie. In 1948 omschreef burgemeester Godwaldt in een brief aan het Streekbureau voor de Wderopbouw met welke problemen Zwaluwe nog steeds werd gekonfronteerd. De brandweer kon niet of nauwelijks blussen als men was aangewezen op brandkranen, omdat het water dat hieruit kwam met de hand kon worden tegengehouden. Verder kwam het regelmatig voor dat de dokter in Lage Zwaluwe zijn spreekuur moest afgelasten omdat hij zonder water zat.

Misschien heeft het geholpen, want in 1949 werd begonnen met de bouw van een nieuwe watertoren - op dezelfde plaats als de oude - onder architectuur van ir. B. Oomen uit Oosterhout. De toren zou ruim 43 meter hoog worden en kreeg een waterreservoir van 600 m³, aanzienlijk meer dan de oude dus.

Het is wat betreft het uiteindelijke uiterlijk van die nieuwe toren in verhouding tot wat het volgens de afgegeven bouwvergunning had moeten worden wat vreemd gegaan.

Vergunning werd verleend voor een toren volgens de tekening die is afgebeeld. Men lette hierbij op de bovenbouw; beheerst door gemetselde sierelementen als boogfriezen en lisenen (de uitstekende verticale delen) heeft deze kenmerken van de nogal traditioneel gerichte "Delftse school" in zich.

Hij is echter nooit zo gebouwd.

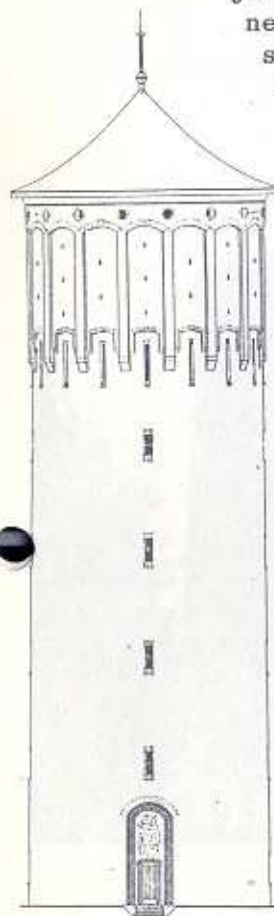
Bij de toren die er nu staat ontbreekt de zo juist omschreven bovenbouw en hij heeft een neo-Romaans uiterlijk gekregen, sober en strak, met de kenmerkende dikke muren en kleine ramen danwel dichte nissen.

Het is nergens meer te achterhalen geweest hoe dit zo gekomen is. Een gewezen bureaugenoot van de inmiddels overleden architect Oomen dacht zich te herinneren dat dit iets had te maken met de achteraf naar voren gekomen voorkeur van de toenmalige schoonheidskommissie voor de bouwstijl van wat later de "Bossche school" zou worden.

In het gemeente-archief is hierover niets te vinden en het archief van de Waterleidingmij. is bij een brand in '64 grotendeels verloren gegaan. Het enige wat een vriendelijke functionaris van de waterleiding mij kon zeggen was dat de kort na de oorlog fungerende oorlogsschadekommissie bij herbouw streefde naar "ver doorgevoerde soberheid in haar eenvoudigste vorm". Hoewel de ene reden van esthetische aard is en de andere meer riekt naar economische motieven sluiten zij in elk geval aardig op elkaar aan.

En sober is het geworden. Is bijvoorbeeld in de toren van Zevenbergen boven de deur nog een steen ingemetseld:

RENOVATUM ANNO DOMINI MCMXLVII

als herinnering aan de herbouw, in onze toren ontbreekt zelfs deze bescheiden vingerwijzing naar het doorstane oorlogsgeweld.

Opvallend is verder nog de groene tint van het dak van de nieuwe toren, die wordt veroorzaakt door de oxydatie van de koperen platen waaruit de dakbedekking bestaat en welke oxydatie een uitstekende bescherming biedt tegen weersinvloeden. Dit was destijds de uitdrukkelijke wens van het toenmalige hoofd van de technische dienst van de maatschappij, Meijer, die een solide dak wilde waarmee hij in de toekomst geen problemen zou krijgen.

Er bestaat een wereld van verschil tussen de na-oorlogse watertorens die het architectendriemanschap Oomen, de Bever en Hurks voor een stuk of vijf gemeenten ontwierpen en die alleen in details van elkaar verschillen en de torens van Sangster uit de jaren '20. Alleen dit al is een illustratie van de snelle evolutie die bouwstijlen in enkele decennia kunnen doormaken. Kan men voor beide filosofieën waardering hebben - zowel voor de fantasievolle ontwerpen van ir. Sangster als voor de ingetogen doch evenzeer markante stijl van eind jaren veertig -

feit is dat men aan de na-oorlogse watertorens niet of nauwelijks meer kan zien of men zich in Steenberg, Almkerk, Hooge Zwaluwe of Zevenbergen bevindt.

Het valt in zekere zin te betreuren dat het individuele karakter dat elke toren vroeger had en hen reeds van een afstand herkenbaar maakte is verdwenen en plaats heeft moeten maken voor het na-oorlogse rationalisme en de confectie-bouw. Ook voor watertorens.

Hans Bos

- Bronnen: - Gemeente-archief H. en L. Zwaluwe
 - Gedenkboek - Drinkwatervoorziening van het platteland in Noord-West-Brabant 1924-1949
 - C. Genders: Monumenten van bedrijf en techniek in beeld, 1979

Ten tweede male brand op Sluis

*Bij onweer - dat weet toch iedereen nietwaar? -
 is er soms werkelijk brandgevaar.
 Wil je dus bij brand gaan opereren,
 Dan kun je van de bliksem profiteren.*

*Bij onweer, - dat kunt u zich ook indenken misschien -
 Heeft de bliksem het meestal op rieten daken voorzien.
 Ook de bewoners van zo'n huis wisten dit nietwaar,
 En waren zich bewust van het naad'rend gevaar.*

*De brandweer werd in dit geval al duidelijk verwacht:
 Al vóór er iets gebeurde werd het meubilair in veiligheid
 gebracht.
 En toen de eerste bliksemflits het swerk verscheurde
 Riep men al "Brand!" en zie: ook dat gebeurde.*

*De buurman, door dit leed gegriefd tot in zijn ziel,
 Ging nien om te redden wat er nog te redden viel.
 Ik heb het later zelf van hem vernomen
 Wat hij zag, toen hij op solder was aangekomen.*

*Twee mannen stonden daar op hun gemak
Een gat te steken in het rieten dak.
Zij sisten: "weg hier! Snel weer hier vandaan!"
Want hun brand was helaas! intussen uitgegaan.*

*Het werd dus voor die mensen nog een hele toer
Om hier te zorgen voor een goede luchttoevoer.
Maar later is echter duidelijk gebleken
Dat de zaak blijkbaar toch niet erg goed was bekeken.*

*De brand had zijn werk zeer goed gedaan:
Het huisje is totaal tegen de grond gegaan
Toch ging er kennelijk ergens iets fout,
Het huisje is nooit meer opgebouwd.*

*De moraal:
Zo wil het noodlot dat soms met stoken:
De verzekering had LONT GEROKEN.*

*P. Marijnissen
uit: Later is het te laat*

HET KERKORGEL VAN DE ST. WILLIBRORDUSPAROCHIE IN HOOGHE ZWALUWE.

De geschiedenis van dit orgel begint in Terheijden. Daar bouwde de beroemde Belgische orgelbouwer Lambert van Peteghem uit Gent omstreeks 1800 een orgel van 16 registers voor de R.K. Kerk aldaar. Het orgel, dat f 1.700,-- kostte, had zoals vele orgels die door van Peteghem waren gebouwd alleen een manueel, dus géén pedaal. De dispositie (de registersamenstelling van een orgel) was als volgt:

1. Prestant	8 voet	
2. Holpijp	8 "	
3. Octaaf	4 "	(voet: de aanduiding van de toonhoogte van het register, gemeten in
4. Fluit	4 "	voeten naar de pijp op C.
5. Octaaf	2 "	De corpuslengte van de
6. Quint	3 "	pijp C van een open labiaal, zoals de prestant, is dus 8 voeten lang)
7. Quint	1½ "	
8. Mixtuur	3 sterk	
9. Cornet	5 sterk	
10. Cimbel	2 sterk	
11. Trompet	8 voet	
12. Clairon	4 voet	- alleen in de baskant, dus alleen te bespelen vanaf het linkergedeelte van het klavier
13. Oboe	8 voet	- alleen in de diskant, alleen te bespelen vanaf het rechtergedeelte van het klavier
		- Tremulant
		- Afsluiting
		- Ventiel

Deze dispositie is kenmerkend voor dit type orgel, waarvan orgelbouwer van Peteghem er tientallen heeft gebouwd in de tweede helft van de 18e, voornamelijk in België en ook enkele in Brabant.

Toen de R.K. Kerk in Terheijden in 1865 een "groot" orgel van de firma Merklin-Schütze (te Brussel) kon bemachtigen werd bovengenoemd orgel in 1867 verkocht aan de St. Willibrordusparochie te Hooge Zwa-

luwe; de kerk zelf was toen juist gereed. In welke toestand het orgel destijds naar Hooge Zwaluwe is gekomen en door welke orgelbouwer het is geplaatst is niet bekend.

Wél zeker is dat het orgel heeft dienst gedaan tot 1930: in dat jaar heeft men het oude orgel verwijderd - het is letterlijk afgezaagd - en vervangen door een ander. De voorkant, het front, is blijven staan.

Waarom men in 1930 een monumentaal van Peteghem-orgel, die nu haast allemaal op monumentenlijsten staan en beroemd zijn om hun fraaie klank heeft afgedankt is een vraag, waarop wij het antwoord schuldig moeten blijven. Was het de slechte staat van het orgel toendertijd of paste het niet meer in de smaak op orgelgebied die er in die tijd heerste in de parochie?

't Is niet uitgesloten dat een combinatie van deze factoren ertoe heeft geleid dat het orgel is vervangen, maar zeker weten we dit niet, want over deze vervanging is in het archief van de parochie niets meer te vinden.

Wat we wel weten is dat het nieuwe orgel dat achter het bestaande front werd geplaatst afkomstig is uit de Annakerk te Breda, gebouwd in 1905. Dit orgel werd in 1930 verkocht aan de Willibrordusparochie voor precies duizend gulden.

Het orgel heeft de volgende dispositie:

Manuaal: C - f'''		Pedaal: C - d'	
1. Prestant	8 voet	aangehangen	
2. Bourdon	16 "		
3. Voix Célèste	8 "		
4. Viola da gamba	8 "		
5. Bourdon	8 "		
6. Prestant	4 "		
7. Fluit	4 "	9. Mixtuur	3 sterk
8. Octaaf	2 "	10. Trompet	8 voet

De overplaatsing naar Hooge Zwaluwe geschiedde door de orgelbouwers Valckx & van Kouteren te Rotterdam en zij brachten hiervoor f 1.225,- in rekening. Zij pasten het orgel aan aan de situatie in de St. Willibrorduskerk en verrichtten tevens het onderhoud in de jaren daarna.

Het is mij niet bekend of het orgel in 1905 nieuw is gemaakt voor de Annaparochie of dat het toen al om een tweedehands instrument ging. Wellicht is dit nog te achterhalen in het archief van de Annaparochie. Wél is gekonstateerd dat het orgel is samengesteld uit onderdelen die niet allemaal uit dezelfde tijd stammen en ook niet door dezelfde orgelbouwer zijn gemaakt. Zo is de windlade bijvoorbeeld (dit is het "hart" van het orgel: de inrichting waar de door de windkanalen aangevoerde lucht over de pijpen wordt verdeeld) van een veel oudere datum dan 1905. Deze windlade past ook eigenlijk niet bij het pijpwerk dat er momenteel op staat en is duidelijk aangepast om bovenstaande dispositie te kunnen verwezenlijken. Ook het pijpwerk is beslist niet allemaal van dezelfde datum en ook niet van dezelfde factuur, d.w.z. door dezelfde orgelmaker vervaardigd. Dit is vrij eenvoudig na te gaan, omdat elke orgelbouwer zijn orgelpijpen van zijn naam voorziet in een eigen handschrift. Wanneer dus verschillende handschriften worden aangetroffen - zoals hier het geval was - dan kan worden gekonkludeerd dat de orgelpijpen nooit door een en dezelfde orgelbouwer gemaakt kunnen zijn.

De werkzaamheden van Valckx & van Kouteren in 1930 hebben hieruit bestaan, dat zij het orgel van de Annakerk hebben ingepast in de omstandigheden van de St. Willibrorduskerk. Dit zowel qua opstelling van het pijpwerk als wat betreft de mechaniek. Zij leverden een nieuw pedaal, een nieuwe orgelbank en ook de kast rond het orgel is door hen passend gemaakt. Waarschijnlijk heeft deze firma ook het pijpwerk van de Voix Célèste en Trompet (eigenlijk een soort Duitse Hobo) in 1930 nieuw geleverd.

Het orgel is sinds 1930 niet meer gewijzigd en werd tot en met december 1986 haast wekelijks gebruikt.

Waarom is nu een restauratie noodzakelijk? Sinds de jaren zestig is het orgel niet meer onderhouden door een orgelbouwer en is het ook niet meer gestemd. Het moet dan ook dringend worden schoongemaakt, bijgeïntoneerd en gestemd worden. Dit is echter niet eens het grootste probleem.

In de loop der tijd is de windlade, zoals gezegd het belangrijkste onderdeel van het orgel, gaan lekken en daardoor is het orgel steeds slechter gaan functioneren.

Om dit weglekken van lucht zoveel mogelijk te beperken heeft men in het verleden het mechaniek dat het toetsenbord verbindt met de windlade steeds strakker aangedraaid, wat tot gevolg had dat het orgel steeds moeilijker te bespelen werd. Wil het orgel dus weer goed gaan functioneren, dan moet eerst de windlade weer worden hersteld en daarna moet het mechaniek weer bijgesteld worden.

*Het orgel van de Willibrorduskerk.
Dit is het oude front van het oorspronkelijke
van Patsghem-orgel uit ca. 1800. De buitentorens
zijn hoger dan de binnenste, wat duidt op een
orgel van Belgische makelij.*

Zo'n windlade bestaan uit honderden plankjes die men vroeger aan elkaar lijmden met zgn. beenderlijm. Deze beenderlijm is slecht bestand tegen vocht, loste op hetgeen de lekkages tot gevolg had. Om dit te herstellen moet de windlade geheel uit elkaar worden genomen en opnieuw in elkaar worden gelijmd.

Dit is een zeer specialistisch werk, wat veel tijd kost en alleen aan een orgelbouwer kan worden toevertrouwd.

Omdat een restauratie zoals hierboven omschreven veel geld gaat kosten (ca. f 30.000,-) en de parochie dit niet uit eigen middelen kan financieren is een orgelcomité opgericht dat druk doende is het benodigde geld via akties en subsidie-aanvragen binnen te halen. Ook is er al opdracht gegeven aan een orgelbouwer - de heer Tiggelman te Zaltbommel - om de restauratie uit te voeren.

Een gedeelte van de werkzaamheden heeft al plaatsgevonden: het orgel is gedemonteerd en de windlade is vervoerd naar de werkplaats van de orgelbouwer om daar te worden hersteld.

Als alles voorspoedig verloopt zal de restauratie in het begin van 1988 klaar zijn en kan het orgel weer in al zijn glorie dienst doen tijdens eucharistievieringen en mogelijk ook concerten.

Ton Stevens
maart '87

- Bronnen: - F. Jaspers - Repertorium van orgels en orgelmakers in Noord-Brabant tot omstreeks 1900, uitgegeven in 1983 bij het Noordbrabants Genootschap
- F. Jaspers - Brabants Orgelbezit
- verslag van het onderzoek van de heer Jaspers aan dit orgel, uitgevoerd omstreeks 1980
- zelfstandig onderzoek aan dit orgel i.s.m. orgelbouwer Tiggelman
- kerkelijk archief.

TOEN EN NU: "t PLAOTJE"

Na de grote stormvloed van de late middeleeuwen die de Biesbosch hadden geschapen en ook ten zuiden van wat nu de Amer is grote gaten in het land hadden geslagen, ontstonden overal langzamerhand weer aanwassen die door de aanleg van kaden enigszins werden beschermd. Veel van zulke poldertjes werden in de 15e, 16e en 17e eeuw door een hechte bedijking samengevoegd, andere bleven tot ver in onze eeuw aan de nukken van storm en tij blootgesteld.

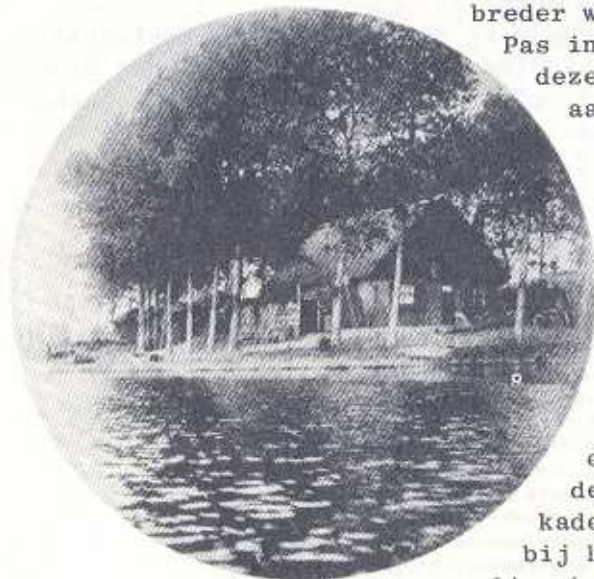
Eén zo'n poldertje was het "Plaotje", gelegen aan de oostgrens van onze gemeente en omspoeld door de Amer, het Vloedspui en het Gat van de Ham dat vroeger veel breder was.

Pas in de 19e eeuw werd deze ruige, verwilderde aanwas langzaam maar zeker vanuit het zuiden ontgonnen.

Tegen het einde van de vorige eeuw was men zo ver dat Domeinen - het plaatje is altijd staatsdomein geweest - een boerderijtje bouwde op een soort terp die deel uitmaakte van kade. Dat was nodig, want bij hoge waterstanden liep het plaatje niet zelden onder water.

De koeien - veel meer dan een stuk of zeven zijn het er nooit geweest - moesten dan in veiligheid worden gebracht, het veevoer lag altijd hoog en droog op zolder en de aak lag met een lange ketting aan het huis vast, zodat die in noodgevallen altijd opgetrokken kon worden.

Het boerderijtje - u ziet het op de eerste foto - werd met de ongeveer 23 bunder land door Domeinen verpacht. De bewoner was tevens "wachter" over de polder en werk-

ca. 1920

te daarbij als houthakker en rietsnijder in loondienst bij vriendbazen in Lage Zwaluwe.

De eerste pachter/bewoner was waarschijnlijk Adriaan Slaats, die met zijn vrouw Marie Winden omstreeks 1885 vanuit Hooge Zwaluwe een bestaan op "'t Plaotje" ging zoeken en ging wonen op het adres "B 198", want straatnamen kenden we toen nog niet.

Ze hebben er tot hun dood gewoond en kregen 7 kinderen, waarvan er drie al kort na de geboorte stierven.

De oudste was een zoon Wilhelmus, die in 1908 trouwde met de zeven jaar oudere Anna Maria van den Heuvel. Omdat haar vader hoefsmid in Hooge Zwaluwe was werd ze Anneke van de Smid genoemd, maar later nadat ze jaren met haar man Willem op het plaatje had gewoond werd ze meer bekend als "Anneke van 't Plaot-

1987

je".

Ze kregen een zoon en twee dochters.

Grootvader Adriaan stierf in 1923, tachtig jaar oud.

De kist werd, omdat de wegen nog erg slecht waren, met een aak via de haven naar Hooge Zwaluwe gevaren, waar hij is begraven. Er werd trouwens nog veel van de boot gebruik gemaakt in die dagen.

Zijn zoon Willem volgde hem al in 1932 en één van de dochters, Adriana, bleef met moeder Anneke op 't plaatje achter. Zij trouwde in datzelfde jaar met de precies één dag jongere Koos Smits. Na nog een poosje op het plaatje te zijn blijven wonen verhuisden zij in '33 met moeder naar de Gaete.

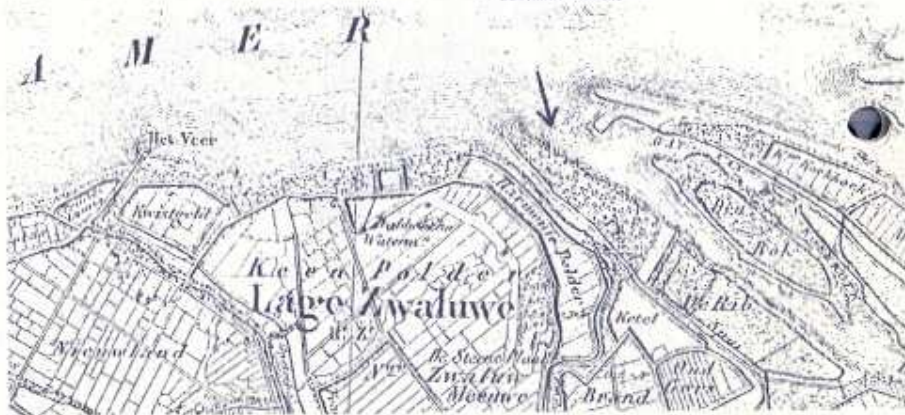
Anneke van 't Plaotje is erg oud geworden. Altijd zowel lichamelijk als geestelijk sterk gebleven overleed zij in 1978 op 104-jarige leeftijd.

Nadat de familie Slaats en schoonzoon Smits het plaatje hadden verlaten hebben er achtereenvolgens nog voor korte perioden gewoond Bastiaan (Sjaan) Vervuren - van Blauwe Sluis, bijgenaamd "de Vèèrs" - en Jan Damen die van Made afkomstig was.

Daarna kwam het leeg te staan en de schuur werd kort na de oorlog afgebroken, zodat alleen het huisje overbleef. Dat verklaart waarom het heden ten dage zo'n raar, kort bouwseltje is. Het is nog steeds van Domeinen en doet dienst als zomerhuisje.

Begin jaren vijftig begon men met het doortrekken van de grote bandijk naar Drimmelen. Die is dus niet, zoals sommigen menen, in verband met de watersnood van '53 doorgetrokken en verhoogd, de plannen hiervoor bestonden al veel eerder en de uitvoering is door de stormvloed van 1953 zelfs nog behoorlijk vertraagd. Door het doortrekken van deze dijk kwam het plaatje echter binnendijks te liggen en heeft zodoende veel van zijn ruigheid en charme verloren. Niettemin blijft het een aardig en idyllisch plekje, dat voor velen talrijke herinneringen aan vroeger dagen met hun doorgaans hard bestaan blijft oproepen.

Pierre van Leest
Hans Bos

Een topografische kaart uit 1860,
waarop het plaatje is aangegeven (pijl-tje)

HEEMKUNDEKRING "WILLEM SNICKERIEEME"

Bestuur:

W.P.M. van Wezel	voorzitter
P.J.I. Marijnissen	sekretaris
M.J.A. Baselier	penningmeester

J. Bos	
P. den Dunnen	leden
P.J.J. van Leest	
A.M. Schuurmans	

Sekretariaat:

P.J.I. Marijnissen
Loonsedijk 27a
4926 RK Lage Zwaluwe
tel. 01684 - 2409

Vereniging opgericht 10 oktober 1985
Inschrijving Kamer van Koophandel Waalwijk V272.085

Contributie:

- volwassen leden: f 25,- per jaar
- overige tot dit gezin behorende leden: f 10,- p.j.
- 65-plussers: f 10,- per jaar
- leden, jonger dan 18 jaar en waarvan de ouders geen lid zijn: f 15,- per jaar

Giro: 52.54.620

Bank: 1267.13.229 (Rabobank Lage Zwaluwe, het giro-nummer van deze bank is 11.02.063)